

İLETİŞİM PLANLAMASINDA KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Yrd. Doç. Dr. Sacide VURAL

GİRİŞ

Küçük ölçekte bireylerarası, geniş ölçekte kitlelerarası duygu, düşünce, beceri ve bilgi paylaşımı anlamına gelen iletişim, tarih boyunca bir çok amaç için yaratılmış ve kullanılmıştır. İletişimin, ister basit, isterse karmaşık problemlerin çözümü amacıyla geliştirilmiş olsun, böylesine bir etkinliğe yönelmesi, daha geliştirilmesi aşamasında bir yol gösterici olarak bilgi ve bilimden, sebep-sonuç kuramlarından yararlanmayı beraberinde getirmektedir. Belli amaçları gerçekleştirmek üzere, bilim ve uygulamanın temel verilerinden yararlanılarak düzenlenen mesaj, eş deyişle planlama, dün olduğu gibi bugün de insan toplumlarının sahip oldukları farklı nitelikler nedeniyle karmaşık bir duruma gelmiştir.

Basit bir uyarıcı mesajın gönderilmesi esasına dayanan iletişim planlaması, tek bir amaç yerine birden çok amaç için düzenlenmeye yöneltildiğinden beri daha da karmaşıklaşmıştır. Bunun yanı sıra, kullanılan, yaratılan ve tahsis edilen kaynaklar ile planlayıcıların sisteme bakış açılarının farklı nitelikleri de dikkate alınırca, iletişim planlaması sistemini oluşturan öğeleri, hem kendi içinde, hem de sistem çevresine uyarlamının güçlüğü ve öne-

mi daha kolay anlaşılır. Sözü edilen öğeleri iletişim planlaması ortak paydasında toplayan sistem, kendi içinde uyarılama sürecine girerken sistemi oluşturan öğelerle etkileşmekte, sistem ve görev çevresini etkilemekte ve çevresinden etkilenmektedir. Bu çift yönlü etki sonucu, insan ve toplumların bilgisi artmakta, bilim gelişmektedir.

Gelişen bilgi ve bilim sonucu yaratılan teknoloji ve bunların yeni bilgi ve teknolojilere dönüşümü, yeni iletişim mesajları düzenlemeyi gerektirmektedir. Biri ötekinin, hem nedeni, hem de sonucu olan ve aralarında diyalektik bir ilişki bulunan bilim ve teknolojide sürekli bir gelişim sağlanması, iletişim mesajının etkili şekilde düzenlenmesine bağlıdır. Böyle bir mesaj düzenleme, öğrenme ve bilinçlendirme kuramlarının etkili şekilde kullanılması ile olanaklıdır.

Kalkınmakta olan ülkelerin, iletişim kaynaklarını kalkınmanın bir aracı olarak planlamaları ve bu nitelikteki planlamalardan aldıkları tatminkar sonuçlar, iletişim planlamasının etki gücünü ve önemini ortaya koyan örneklerden biri olmuştur. İletişim planlamasının etki gücünün bilincine varmış olan ülkeler, kazandıkları deneyimlerle bir yandan yeni iletişim planları hazırlamaya önem verirken; öte yandan siyasal ve ticari sistemler de nasıl, daha etkili ve verimli çalışacakları sorusuna cevap bulmak için gelişen ve gelişmiş olan toplumlardaki denetim yollarını araştırmışlar; iletişim planlamasının geniş bir alana yayılan etkin rolünü görmüşlerdir. Bu sonuç; onları, uzun vadeli, geleceğe dönük ve geniş ölçekte planlama çalışmaları yapmaya yöneltmiştir. Bugün iletişimin giderek artan etkilenme gücü, siyasal arenada ve geniş ölçekte, bir dördüncü kuvvet olarak adlandırılmakta; küçük ölçekte katılmalı planlama ve denetimin alternatif modeli olan, bireylerin hükmetmesini tehdit etmekte; azınlık yönetimine, çoğunluğu egemen kılmaktadır.

Toplumdaki bu gelişme ve yönelimler, genelde, iletişim planlaması olarak bilinen bir sürecin giderek biçimlenmesine bütünüyle katkıda bulunmuş ve bulunmaktadır. Bundan kısa bir süre önce, tarım, toplum kalkınması, telekomünikasyon ve eğitim gibi, değişik alanları içeren ve toplumun temel sektörleri içinde yapılan planlama etkinlikleri, gerçekte iletişim planlaması sisteminin uzantılarından başka birşey değildir. Bu nedenle; çeşitli

disiplinlerle ilişkili olan iletişim planlaması, değişik alanlardan bilim adamlarıyla uygulayıcıların birlikte çalışmasını gerekli kılmaktadır. Böylece, kendisi bir disiplin olmayan, ama disiplinlerarası geniş bir alana yayılan, farklı disiplinlerde çalışanların birlikte çalışmasını gerektiren iletişim planlaması; bir toplumun sahip olduğu toplumsal imgeler, iletişim kaynakları, planlıların sisteme bakış açısı ve iletişim amacının türü gibi, dört ana faktörün bileşkesinde ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz, bileşenlerin değişken özellikleri, değişik türde iletişim planlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, belli bir topluma özgü ve belli zamanda geçerli, bir iletişim planlaması türünün çerçevesini çizmek ve böyle bir yöntem vermek, ne olanaklı ne de yararlı olacaktır. Burada temel amaç: iletişim planlamasının ne olduğunu, nasıl yapıldığını gözden geçirerek, kavramsal bir çerçeve çizmeye çalışmaktır. Tartışmada verilen bilgileri kullanarak ya da yararlanarak kendi durumlarına uygun iletişim planları yapmak ya da bir planın uygulanmasına karar vermek, okuyucuların kendisine bırakılmaktadır.

A. PLANLAMA VE İLETİŞİM PLANLAMASI

Planlama, mevcut koşullardan hareketle geleceğe yön vermek, denetim altına almak için yapılan ve kendi içinde değişme-gelişme özelliği gösteren bir süreçtir. Mevcut koşullar; içinde bulunulan değerleriyle, kurum ve kuruluşlarıyla, ekonomisiyle, eğitim sistemiyle, kültürel yapısıyla yaşanan atmosferdir. Sayılan bu faktörler de kendi içinde değişme-gelişme özelliği olan, birbirini etkileyen sistemlerdir. Hareket noktasının değişken yapısı içinde geleceğe yönelen planlama, hem mevcut yapıdaki değişkenliği, hem de yöneldiği çevrenin mevcut yapısındaki devingenliği ve aynı zamanda her iki çevrenin gelecekteki değişme olasılıklarını dikkate alarak yapılmaktadır. Daha da öteye, planlamanın kendisinin bir süreç olması, bir anda olup biten bir etkinlik olmadığını göstermesinin yanısıra, kendisinin de değişken bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Kendi sistemi içinde ve sistem çevresinde bulunan tüm faktörlerin değişme-gelişme gösteren yapısı içinde, planlama sisteminin kendisinin durağan bir özellik taşıması; sistemin mantık yapısına ters düşen, çelişen bir durumdur. O halde planlama; mevcut koşullardan hareketle, bir ya da daha çok amacı gerçekleştirmek

için geleceğe yönelen, en iyi davranış biçimini seçme ve geliştirme özelliğine sahip, bilinçli bir çabadır.

Normalde amaçların belirlenmesiyle başlayan planlama süreci, Middleton tarafından (1) da aynı nokta, başlangıç olarak alınmasına karşın, Hancock (2) bu noktayı biraz daha gerilere götürerek, politika ya da politikaların analizinden başlatarak amaçlara gelmektedir. Bir an Hancock'un görüşüne katılıp, planlama sürecini politika analizinden başlattığımızda, politikaların da sürekli nitelik taşıyan bir plan olduğunu hatırlar, bunun başlangıç noktasının neresi olduğu sorusunun cevabı ile Middleton'un görüşüne geliriz. Aslına pek de önemli olmayan, başlangıç noktasının iki iletişim plancısı tarafından farklı yerler olarak alınması, olsa olsa, planlama sürecinin dönüp dolaşıp aynı noktaya gelen bir daire çizmesinden kaynaklanmaktadır.

İster Middleton'un isterse Hancock'un görüşüne katılalım bizi, planlama işleminin ardışık bir dizi kararı içerdiği konusuna getirir. Plancıları ardışık bir dizi karar verme etkinliğine götüren, sistemin analizinden ve uygulamanın değerlendirilmesinden elde edilen sonuçlardır. Kuşkusuz, planlama sistemi biri bitince öteki başlayan, düzenlilik gösteren bir işleyişe sahip değildir. Sistemde geri dönüşler, ileri gidip tekrar geriye dönüşler olabileceği gibi, her aşamada analiz tekrarları, değerlendirme tekrarları, deneme çalışmaları yapılabilmektedir.

Planlama sürecinde analiz, değerlendirme ve araştırmaya oldukça sık yer verilmesinin nedeni, planın kendi iç sistemine ve görev çevresine uyarlanmasını sağlamak, planlamadan beklenen sonuç ile maliyet arasındaki denge mekanizmasını kurmaktadır. Sağlıklı işleyen bir planlama sisteminde böyle bir mekanizmanın kurulması fayda-maliyet analizi olarak nitelendirilen yöntem ve tekniklerden, sebep-sonuç kuramlarından yararlanmayı beraberinde getirir.

Genelde; kendi içinde sağlıklı işleyen bir planlama sistemi, kendi dışındaki alanları düzenleyen planlama sistemleriyle uyumlaşmasının yanısıra, parçası oldukları ulusal sistemin ve bu siste-

-
- (1) John Middleton, «A Conceptual Framework for Communication Plannig.» *Methods of Communication Planning*, Unesco yayını, France, 1985, s. 37.
 - (2) Alan Hancock, *Communication Planning for Development: An Operational Framework.*, Unesco yayını, France, 1980, s. 60.

me rehber olmak için kurulmuş olan, prensip ve normları düzenleyen politikalarla da uyumlaşması konusuna götürür.

Kendisine göre, daha büyük bir sistemin parçaları olan küçük sistemler, kendi üst sisteminin sahip olduğu sistem öğelerine sahiptir. Bir planlama sisteminde bu öğeler; bir toplumun sahip olduğu değerler, kültürü, eğitim durumu, yaşam biçimi v.b. faktörlerden oluşan toplumsal imgeler, iletişim amacının türü, iletişim kaynağının türü ve planlıların sisteme bakış açıları olarak belirlenmektedir (3). Planlama sisteminin kendi içinde uyarlanması sürecinden kastedilen; sözü edilen öğelerin sistem içinde birbiriyle uyumlaşması, sistem çevresinin sahip olduğu benzer öğelerle uyumlaşması ve planlama sisteminin yöneldiği ve yine alt sistemin sahip olduğu, benzer öğelere sahip olan görev çevresiyle uyumlaşmasıdır.

Böylece, gerek uzun gerekse kısa vadeli planlama, var olan kaynakların tarafsız ve etkili bir şekilde kullanılarak, toplumun amaçlarına özgü bir içerikle donatılıp, iletişim politikalarının gerçekleştirilmesi için yapılan bir düzenlemedir (4). Planların içeriğini oluşturan öğelerin farklı nitelikleri, sonuçta farklı türde planlar ortaya çıkarmaktadır. Planları adlandırmamızı sağlayan bu öğeler; planlama sistemini oluşturan öğelerden birisi olan planlamanın amacı, öteki de kullanılan kaynaklardır (5). Örnek vermek gerekirse, amaç eğitmek ve kullanılan kaynak da bir noktadan diğer noktaya bilgi iletmek için telefon ya da kitle iletişim araçlarından biri olsa, ortaya çıkacak planlamanın türü bir telekominikasyon planlaması olacaktır.

Buraya değin yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere iletişim planlamasının, başka planlardan farkı; planlama sisteminin amacı ile kullanılan, yaratılan ve tahsis edilen kaynaklarda ortaya çıkmaktadır. Bir başka söyleyiş ile planlamanın amacı iletişim, kullanılan, yaratılan ve tahsis edilen kaynaklar iletişim kaynakları ise planın türü bir iletişim planlaması olmaktadır. Buradan hareketle iletişim planlaması: «... belirli imge ya da imgeler bağlamında, toplumsal olarak değerlendirilmiş iletişim amaçlarına ulaşmak

(3) John Middleton, «Communication Plannig Defined», **Methods of Communication Planning**, Unesco yayınları, France, 1985, s. 23.

(4) Middleton, 1985, a.g.m., s. 21.

(5) a.k., s.23

için iletişim kaynaklarının yaratılması, tahsis edilmesi ve kullanılmasıdır» (6).

Özetle; Kullanılan, yaratılan ve tahsis edilen kaynaklar ile iletişim amacının niteliği, iletişim planlamasının türünü, belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle, bir planlamadan değil, planlama çeşitlerinden söz edilmektedir. Temelde aynı olan, kaynak ve amaçlarda biri, ötekinden farklılık gösteren ve planlama sistemini adlandırmamıza yardımcı olan ve hatta başka alanlarda olduğu gibi iletişim alanında da planları kendi içinde sınıflandıran iletişim planı türleri izleyen sayfada Tablo 1'de görülmektedir.

B. İLETİŞİM PLANLAMASI

Tablo 1'in incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, bir planı ötekinden -kesin çizgilerle ayırmasa bile- kabaca ayıran özellikler, planlama sisteminde kullanılan, yaratılan ve tahsis edilen kaynaklar ile ulaşılması düşünülen amaçlarda ortaya çıkmaktadır. Ama, eğitim amacıyla hazırlanan bir mesajda eğlendirme ve haber verme amacı da yer alabilir. Bunun yanında eğlence amacıyla düzenlenen bir mesajda eğitim, kültür, eşgüdüm, haber verme özetle Tablo 1'de yer alan tüm amaçlar üst üste çakışabilir. Bu nedenle, herhangi bir amaçla düzenlenen bir mesajın, düzenlendiği amaçtan başka bir amaç içermediğini düşünmek, son çözümlmeye göre, hatalı bir yaklaşım olabilir. Aslında mesajın baskın karakteri hangi özelliği taşıyorsa o programın ya da mesajın ona göre adlandırıldığını düşünmek, daha doğru bir yaklaşım olabilir. Son çözümlenmede tüm planlama sistemleri için geçerli olan yaklaşım da bu olmaktadır.

Ne var ki, planlamanın türü ne olursa olsun ve ne denli karmaşık bir yapıya sahip olursa olsun her tür plan en basit bir planın sahip olduğu benzer ya da karmaşık konuları içermektedir. Bu yapıyı hemen herkesin yaptığı ve Middleton'un da makelesinde kullandığı, (7) tatile çıkmak için, yapılan bir planlama örneği üzerinde somutlaştırmaya çalışalım.

Bir işyerinde çalışan ve yıllık iznini kullanmak isteyen bir aile reisi, tatile çıkma konusunda bir dizi karar vermekle karşı

(6) a.k., s.21.

(7) a.k., s.37.

TABLO 1
KAYNAK VE AMAÇLARINA GÖRE İLETİŞİM SİSTEMİ

İLETİŞİM SİSTEMİ KAYNAK GRUPLARI

Bir noktadan diğer noktaya. (Telekomünikasyon, posta iletişimleri, bilgisayar ağı.) Kitle iletişim araçları. (Basın, radyo, televizyon, film, magazinler, yazılı materyaller.) Kişilerarası Bir kişiden ötekine Gruplar

AMAÇLAR

Haber Verme	1 Telefon Mektup Telgraf Dağıtım	7 Gazete hikayeleri küçük ilanlar Radyo ilanları Televizyon haberleri Yeni Filmler Magazin hikayeleri Afişler	13 Basit konuşma cümleleri.
	2 Telefonla öğrtm. Mektupla öğtm. Bilgisayar des. ögrtm.	8 Radyo-Televizyon eğit. Ders kitapları Gazetecilik kursları Teknik dergiler	14 Sınıf-İçi öğretim
Bilinçlendirme	3 Telefon reklamları	9 Gazete başmakaleleri ve çeşitli hikayeler Radyo-Televizyon konuşmaları, dramalar. Reklamlar (tüm iletişim araçlarında) Basılı materyaller ya da yayın yoluyla siyasal konuşmalar	15 Siyasal tartışma grupları Yardımcı hizmetler Halk konuşmaları
	4 Tüm iletişim araçları yoluyla emir ve direktifler. Örgüt-İçi iletişim	10 Acil haberler Son haberler (vergi ödemeleri gibi)	16 Personel toplantıları Denetimsel ilişkiler
Diyalog	5 Bir konu ya da bir problemle ilgili telefon konuşması. Telgrafın cevaplanması. Bilgisayar ağı yoluyla veri gön. ve al.	11 Televizyonla karşılıklı iletişim. Örgütlenmiş dönüt ile radyo ile eğitim. Editörlere mektuplar.	17 Toplantılar Animasyon grupları
	6 Bir arkadaşla tel. konuşması. Bir arkadaşla mek.	12 Yayın draması Gazete güldürüleri Sinema Eğlendirme amaçlı çeş. yazılı mat.	18 Canlı eğlenceler

Kaynak: John Middleton, «Communication Planning Defined,» Methods Of Communication Planning, Unesco yayınları, France, 1985, s. 24.

karşıya bulunmaktadır. Kuşkusuz; ailenin, tatile çıkmak istemesi bir amaç değildir. Burada amaç, tatile çıkma isteğinin gerisinde yatan günün streslerinden ve işin yorucu havasından bir süre uzaklaşarak dinlenmek olabileceği gibi, bir başka yere tatile giderek, hem yeni yerler görmek, hem dedinlenmek olabilir. Bunların dışında daha başka bir çok olası amaçlar tatile çıkma isteğinin gerisinde yatabilir ve hatta birden çok amacı birlikte gerçekleştirme isteği de bir tatil planının amacı olabilir.

Tatile çıkmayı tercih etme, yukarıda değinildiği gibi, burada bir amaç değil, amaca ulaşmak için seçilen bir yol, yani bir stratejidir. Ancak; ulaşılması olası amaç seçeneklerinden birisine karar vermek, seçilecek yolu etkileyecektir. Tatilini yöre dışında geçirmek ya da evde oturmayı yeğlemek konusunda karar verirken, kişinin, bu seçenekleri dikkatle gözden geçirmesi ve bunu yaparken de, hem kendi, hem de başkalarının deneyimlerinden yararlanması gerekmektedir.

Bir ailenin tatil planı örneğine indirgenen planlama çalışması ve bu çalışma sırasında aile reisinin deneyimlerine ya da yakınındaki kişilerin deneyimlerine başvurması, plancılığı meslek edinmiş ya da bu konuda görevlendirilmiş kişilerin planlama çalışmasını yaparken, alana ilişkin kuramlardan yararlanmasından başka birşey değildir. Karar vermek için aile reisinin gözden geçirdiği durum da plancının kullandığı sebep-sonuç analiz modellerinin kendisidir.

Tatil planı yapan aile reisi, karar vermek için yaptığı analize ilişkin bilgileri nereden edinirse edinsin, bu bilgilere dayanarak yaptığı strateji seçiminde, planladığı sistemin ve sistem çevresinin kilit noktalarını göz önüne almak zorundadır. Bu noktalar: aile üyelerinin sayısı, var olan kaynaklar, ailenin gücünün ne olduğu, kimin, nereye gitmek istediği, ne kadar süre tatil yapılacağı v.b. olabilir. Aslında bunlar sistemin başlangıç sınırlarını çizen, strateji seçiminde etken olan faktörlerdir. Sözü edilen faktörleri bir kitle iletişim planlaması çerçevesi içinde düşündüğümüzde, izleyicilerin istek ve ihtiyaçları, sayıları ile planın uygulama süresi ve zamanı, kaynakların durumu v.b. faktörlere isabet eder.

Bunların yanısıra, gidilecek yerin toplumsal yaşamı ile ailenin yaşadığı yerin toplumsal yaşamı arasındaki değer, inanç, fiyat, sosyal hizmet v.b. konulardaki benzerlik ve farklılıklar ve hatta kar-

şıtlıklar strateji seçiminde etken olan öteki faktörlerdir. Aile üyeleri ailenin sahip olduğu kültür ve eğitim düzeyine bağlı olarak sözü edilen faktörleri kendi aralarında tartışarak, uzlaşma noktasını saptayabilirler. Kuşkusuz, temel bir strateji seçimine ulaşmak için, bazan çok istenen kimi durumlardan vazgeçebileceği gibi, istenmeyen bazı durumlar da kabul edilebilir.

Aile reisinin gözden geçirdiği ve toplumsal imgeler olarak değerlendirildiği noktalar, çalıştığı işin istediği zaman tatil yapmaya uygun olup olmayışından tutun da, bulunduğu işyerindeki hiyerarşik pozisyonuna değin, daha bir çok faktör tarafından etkilenmektedir. Böylece; bir tatil planının biçimlenmesinde önemli rol oynayan toplumsal imgelerin, planlama sistemini oluşturan öteki faktörlere göre, daha önemli olduğu sonucuna varılabilir. Konuya kitle iletişim planlaması açısından yaklaşıldığında, hedef grubun (izleyicilerin) temel özelliklerinin analizi sonucunda ortaya çıkan durum, toplumsal imgeler olarak somutlaşır. Bir aile planlamasında, aile reisinin değişik yollardan ve değişik tekniklerle yaptığı toplumsal imge analizi, kitle iletişim planlamasında bir ekip tarafından ve daha geniş boyutlarda, hedef kitlenin analizini yapmak demek olan, izleyici araştırmaları şeklinde görülmektedir.

Buraya değin yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, aile reisinin, tatil planlaması sırasında yaptığı araştırma, analiz ve değerlendirmelere dayalı olarak, nereye gideceğine karar verdiğini söyleyebiliriz.

Tatile bir başka yöreye şu ya da bu amaçları gerçekleştirmek üzere gitme kararının verilmesi, planlama çalışmasının yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır. Daha; «Nasıl gidileceği?» ve «Nerede kalınacağı?» soruları cevap beklemektedir. Şayet otobüsle gitmeye karar verilmişse, seyahat acentası ile ilişki kurup, rezervasyon yaptırılması gerekmektedir. Seyahat acentası, belkide, genel istemleri karşılayamadığı gerekçesiyle yeni istekleri karşılamak üzere ek seferler düzenleme yoluna gidecektir. Yörede kalınacak yer için mevcut seçeneklerden birisine karar verip, otel, pansiyon ya da başka yerde kalmaya karar verdikten sonra, ilgili yerle ilişki kurup, yer ayrıtılacaktır. Kalınacak yerin, böyle bir ailenin sisteme girmesiyle, değişiklikler yapması gerekebilir. Ayrıca; tatil süresince evine bakması için ricada bulunduğu komşusu da kendi planını değiştirmek zorunda kalabilir. Bunlara daha başka bir çok olası se-

çenekler eklenebilir. Örnekteki aile reisi, tatile gitmek amacıyla yaptığı bu çalışmalarla, başka sistemlerin plan ve kaynaklarını kendi planıyla uyumlaştırmış olmaktadır. Böyle bir uyumlaştırma, gereklilikten öteye zorunluluktur. Uyumlaştırmanın yapılmasıyla ulaşım sistemi, konaklama sistemi gibi sistemler, tatil sisteminin içine getirilmektedir. Kuşkusuz adı geçen sistemler, bir ailenin yaptığı tatil sistemini içeren, daha büyük sistemlerdir. Bu büyük sistemler, sistemlerini kurarken, küçük sistemleri, bir başka söyleyiş ile verilen örnekteki bir ailenin tatil planını dikkate almazlar; fakat ailenin onların sistemine girmek için yaptırdığı rezervasyon, onların kendi sistemi içinde bazı değişiklikler yapmayı gerektirebilir.

Ulaşım sisteminin, bir ailenin tatil planını dikkate almadan kurduğu kendi sistemi, ailenin sisteme girmesiyle etkilenmekte ve kendi içinde birtakım değişiklikler yapmak zorunda kalmaktadır. Sonuçta, ulaşım sistemi ailenin yaptığı planlama sistemini içermekte ve ona göre kendi içinde yeni bir düzenleme çalışmasına girmekle, yeni bir uyarılma süreci geçirmektedir. İşte bu, toplumsal sistemin önemli bir boyutu olan, karşılıklı dayanışmanın ana sebeplerinden biridir (8).

Tatil yerine ulaşan aile reisi, yine çalışmasını sürdürerek, her gün aile bireylerinin isteklerine göre planlama çalışmasına devam edecek, tatil süresince planına ilişkin notlar alacak ve bunları bir sonraki tatil planına döküman olarak kullanacaktır. Bu dökümanlar, büyük bir olasılıkla, aile reisine bir sonraki tatilini, en az masrafla maksimum memnuniyeti sağlayacak biçimde gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır. Özet olarak; planlamanın, sürekli değişen ve gelişen, yeni çalışmalar gerektiren, devingen ve bilinçli bir çaba olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Sözü edilen aile zengin bir aile olsaydı, belki tatil yerini kendi düzenleyecek, tatil yapmak için oraya gelmek isteyenler kendi planlama sistemlerini, anılan ailenin planlama sistemine göre düzenlemek zorunda kalacaklardı. Bunun dışında, daha bir çok seçenek üzerinde durulabilir. Sonuç olarak; planlama için yolun tek olmadığını, yolların olduğunu söyleyebiliriz.

(8) a.k., s.40.

Kısaca özetlemek gerekirse, basit bir tatil planı örneğinde somutlaştırılmaya çalışılan planlama sistemi, kendine göre daha büyük bir sistemin parçası olarak görülmekte ve yapılan planın belirlenen amaçlara ulaşması için sistemin, hem kendi içinde, hem de başka sistemlerle uyumlu bir işleyiş kazanması gerekmektedir. Genel olarak kaynak, mesaj, alıcı ve dönütü içerdiğini varsaydığımız iletişim sistemi, fonksiyonel olduğu zaman, bir başka söyleyiş ile insanları birleştiren bir noktadan hareket ettiği zaman insanlara yardımcı olabilmektedir. İşte, iletişim planılarını düşündüren; değişmeyi arzuladıkları faktörleri içeren bir çevrenin nasıl düzenleneceği, kendi sistemi içinde bu faktörlerin nasıl değiştirileceği, iletişim kuramlarının çevreye en iyi nasıl uyarlanacağı konularıdır. İletişim planılarının üzerinde çalıştıkları, araştırdıkları bu konular, iletişim planının sınırlarını çizen bir bakış açısı ve iletişim planlamasının kavramsal çerçevesinin temel esasıdır.

İletişim planılarının yoğunlukla üzerinde çalıştıkları konular; bir yandan planın çevresine uyarlanmasını sağlayarak çevreye yön vermeyi, bir yandan da, hem kendini, hem de çevresini geliştirmesini sağlamaktır.

Böylece «planlama, bir sistemi kendi sistem amaçlarına ulaştırmak ve kendi sistem çevresine uyarlanmasını sağlamak için yapılan bilinçli bir çaba» (9) olarak tanımlanmaktadır. Tanımın öğelerine bakıldığında sistem, çevre, adaptasyon (uyarlanma) gibi kavramlara yer verildiği görülmektedir. Bu kavramlardan neler kastedilmekte olduğu izleyen paragraflarda sıra ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

1. Sistem

«Sistem, bütünüün gücü parçalarının toplamından daha büyük olan, birbiriyle ilişkili parçaları birlikte işleyen ve bir bütün olarak amaç ya da amaçlara yönelen bir mekanizmadır» (10). Tanımda geçen, bütünü meydana getiren parçaların ne olduğunu ve mekanizmanın nasıl işlediğini, daha bir açıklıkla görebilmek için bir örnek üzerinde çözümleme yapmakta yarar vardır. Berrigan'ın ulusal düzeyde geliştirdiği aile planlaması sisteminde (11) bu çözümlemeyi

(9) a.k., s.43.

(10) a.k., s.43.

(11) Frances J. Berrigan, *A Manual On Mass Media In Population And Development*, Unesco Yayını, France, 1977.

yapacak olursak, sistemin en küçük parçası bir köye yönelik olarak düzenlenen mesaj şeklinde somutlaşır. Daha büyük sistemin bir parçası olarak görülen ve kendisi başlıbaşına bir sistem olan, anılan örnekteki iletişim sisteminin öğeleri: izleyici, mesaj, iletişim araçları (kaynaklar), dönüt mekanizması ve plancılarıdır. Her bir plancı kendi başına mevcut aile planlaması uygulamalarını değiştirme amacını gerçekleştiremez. Ancak, sistemin öğeleri birlikte çalışınca izleyiciler üzerinde etkiye sahip olabilir.

Daha büyük bir sistemin parçası olarak ele alınan, köye yönelik olarak düzenlenen aile planlamasına ilişkin mesaj, köy halkı ile eğitilmiş bir nüfus plancısının tartışması şeklinde olabilir. Kuşkusuz, bu düzenlemede basit bir amaç söz konusudur. Ayrıca dönüt mekanizması ya da değerlendirme, anında sonuç verir. Böylece köyünün ne düşündüğünü anında öğrenmek olanaklıdır. Sistemin çevresini belirleyen sınırlar da oldukça belirgindir. Sistem basit bir amaca göre düzenlendiği için öğeleri de azdır. Bu küçük sistem, biraz daha karmaşık aile planlaması iletişim sistemi çalışmaları sistemin bir parçasıdır. Küçük sisteme göre, bu büyük sistem daha çok faktörü içerir; daha çok iletişim ögesine sahiptir; sınırları daha az belirgindir; dönüt ya da değerlendirme mekanizması kısmen uzun zamanda bilgi sağlar. Aile planlaması iletişim sistemi çalışması, daha büyük bir sistem olan ulusal aile planlaması programı sisteminin bir parçasıdır. Ulusal aile planlaması programı daha karmaşık bir sistem olan, ulusal gelişme programı sisteminin bir parçasıdır. Böylece devam eder gider.

En basitinden en karmaşığına değin, farklı düzeylerdeki iletişim sistemlerini, hiyerarşik bir yapı içinde düşünmekte yarar vardır. Çünkü plancılar, içinde çalıştığı sistemin görevli olduğu parçanın sorumludur. Bu nedenle, plancıların sistemi nasıl gördükleri ve sistemin sınırlarını nasıl belirledikleri oldukça önemlidir. Üst paragraflarda, hayali olarak çizilen sistem sınırları, plancıların kafasında netlik kazanır. Plancılar sistem planlamalarını o sınırlar içinde düşünüp, ortaya çıkarırlar. Sistem büyüdükçe, sınırların belirlenmesi azalmakta, amaçlar çoğalmakta, iletişim araçları (kaynaklar) artmakta, dönüt halkası işlevini daha geç yerine getirmekte, planın yapılması ile uygulanması arasındaki zaman dilimi artmakta, sistem karmaşıklaşmaktadır.

2. Çevre

Önceki pragraflarda sistemin ne olduğu tartışmasından hareketle, bir sistemin çevresi, o sistemin dışında kalan faktörleri içerir denilebilir. O halde, küçük sistemin çevresi kendine göre daha büyük sistemin sınırları içine girdiği gibi, bu büyük sistemin çevresi de kendine göre daha büyük sistemin çevresi içine girmektedir. İlk bakışta böyle bir çözümleme bir sistemin çevresi bir başka sistemin parçası gibi görünmektedir. Nitekim de öyledir. Hatta bir planlama sistemini kurarken çevreden sağladığımız faktörleri düşündüğümüzde, ilk akla gelenlerden biri kaynak ya da kaynaklar olmaktadır. Bunlar yalnızca para değil, insan ve öteki kaynaklardır. Bilindiği gibi bir sistemin kaynağının nitelik ve niceliği yapılacak planın türünü belirlemede önemli bir etkidir. Madde kaynaklarını bir yana bırakırsak, özellikle insan kaynağı, onun sahip olduğu bilgi ve beceriler, deneyimlerinden hareketle ortaya koyduğu kuramlar, strateji belirlemede ve planlama sistemini ortaya koymada en iyi yol göstericidir. Bunun yanında ihtiyaçları da bir kaynak olarak düşünebiliriz. Bunlar çözülecek problemleri ve yakalanacak fırsatları yansıtmaktadır. Ayrıca bir sistemin amaçlarının içerik analizi yapıldığında ortaya çıkan sonuçların önemli ihtiyaçlara tekabül ettiğini de görebiliriz.

Başka örgütler ya da sistemler, çevrenin önemli bir parçasını temsil ederler. Örneğimizdeki aile planlaması, ekonomik sistemin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Gelir dağılımındaki dengeyi korumak ve Fert Başına Düşen Milli Hasıla oranını arttırmak için bir ekonomi planlamasına gidilebilir. Bu ekonomik planlama sistemi aile planlaması sistemi ile birlikte eşgüdüm içinde çalışması gerekmektedir. Daha da öteye, ekonomi planlama sistemi aile planlaması sistemini içerir ve onun bir parçası halinde görülebilir. Özetle, bir sistemin çevresinde bulunan öteki sistemler, birinin çevresi olurken, ötekinin parçası olmakta ve birbirini etkilemektedir.

Daha da önemlisi bugün ilgilileri ve plancıları düşündüren konu, gelecekteki toplumun, ne ve nasıl işleyen bir toplum olması gerektiğidir. Aslında toplumsal imgeler olarak adlandırdığımız bu konu, bugünün ve geleceğin değerlerini, ideolojilerini, umutlarını içermektedir. Planlama gerçeğine damgasını vuran, geçerlikte olan toplumsal imgeler, plancıların üzerinde çalıştığı konular olmakla bir-

likte, hem planlama stratejilerini, hem de planın amaçlarını önemli ölçüde etkileyen faktörlerdir.

Bireysel düzeyde plancıların planlama sistemine bakış açılarını etkileyen toplumsal imgeleri, plancıların halkla olan ilişkilerinde önem kazanmaktadır. Açıkçası plancıların değerleri halkın değerlerine ters düştüğünde, planın istenileni gerçekleştirme şansı ya da planın yaşama şansı ortadan kalkmaktadır. Bireysel düzeyde, bireyin değerleri, idolojileri ve umutları olarak somutlaşan toplumsal imgeler, ulusal düzeyde, bir ulusun sahip olduğu amaçlar ve siyasal idolojiler şeklinde görülür. Bunlar da tüm planlama sistemlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Özetle, sistemi kuran öğeler, dışarıdan gelen faktörlerdir. O halde çevre, yaşamak ve amaçlarını gerçekleştirmek için çevreye uyarlanmayı araştıran, verilen bir sistemin dışında kalan faktörleri içermektedir (12).

3. Uyarılama (Adaptation)

Buraya değin yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere planlamacıların üzerinde çalıştığı planlama sistemi, açık bir planlama sistemi yaklaşımıdır. Bu nedenle, planlama sistemi tüm açık sistemler gibi çevreden girdi almakta ve çevreye girdi vermekte, böylece kendini ve çevresini değiştirmekte, geliştirmektedir.

Bir işletmenin ürettiği mal ya da hizmetin, çevreden aranan bir mal ya da hizmet olması, kendine iyi bir bütçe sağlayacak, girdisini sağlayacak ve daha iyi bir üretim yapacak, kendini geliştirecektir. Böylece işletme, çevreye uyarlanmasına bağımlı olarak, amacını tatminkar düzeye ulaştırmış, çevreden aldıklarını kendi sistemi içinde uyarlamış olacaktır. Büyük şirketlerde ve çağdaş dünyada uyarılama kontrolü fayda-maliyet analizleriyle yapılmakta ve değerlendirilmektedir.

Şimdi aile planlaması örneğimize dönelim ve düzelenen aile planlaması iletişim sistemine bir göz atalım. Plancılar böyle bir iletişim planlaması işlemine girmeden önce, hedef grubun, gelmişini, geçmişini ve geleceğini, değişik açılardan ve ayrıntılı şekilde analiz etmektedirler (13). Bunun nedeni, sistemin kendi içinde ve

(12) Middleton, 1985, a.g.m., s. 45.

(13) Berrigan, 1977, a.g.k., s. 31-33.

çevresine uyarlanmasını sağlamak içindir. Diyelim ki, hedef grubun dil konusundaki durumunu araştırmadan, farklı dilleri konuşan bir hedef gruba, aile planlaması konusunda bir mesaj düzenledik. Planlama sisteminden beklediğimiz amacı tatminkar düzeyde sağlamamız olanaklı mıdır? Kuşkusuz, hayır. Cevabımız hayır olduğuna göre, planımızın çevreye uyarlanması sağlanamamış demektir.

Çevreden gelen faktörler tarafından kurulan ve yine çevreyi değiştirmeye yönelik bir sistemin, hem kendi iç yapısında, hem de çevresiyle, sağlıklı uyarlanma halkalarının kurulması gerekmektedir. İşte Üçüncü Dünya Ülkelerinin dilemmaları (problemleri) olarak dile getirilen sorunlar; gelişmiş Batı Toplumlarının kendileri için kurmuş olduğu planlama sistemlerini, Üçüncü Dünya Ülkelerinin alıp, kendi ülkelerinde uygulamaları sonucunda ortaya çıkan, değişik boyutlardaki uyarlanma sorunlarıdır (14).

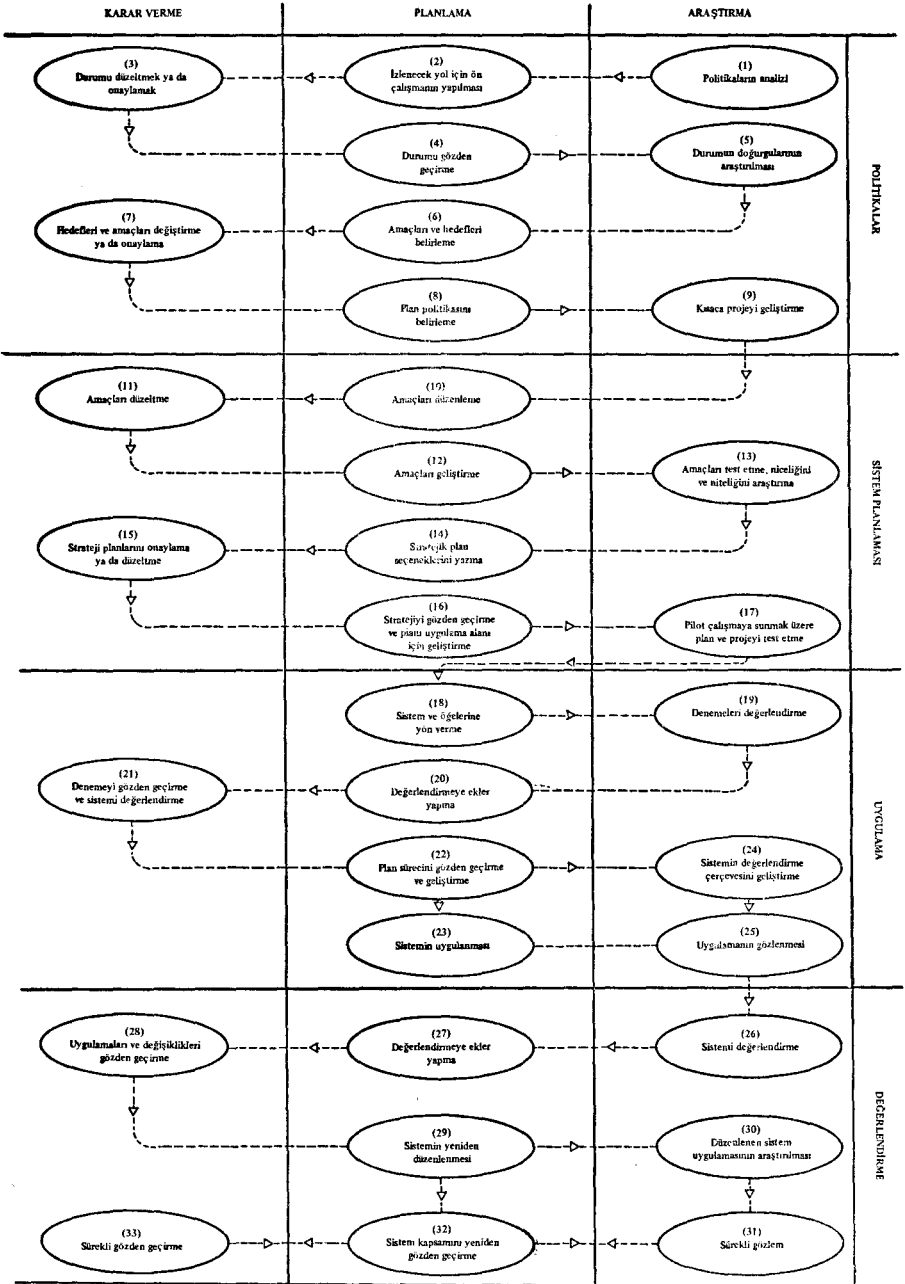
Böylece bir sistemin çevresine yardım edebilmesi için oldukça önemli rol oynayan «uyarlanma, amacın gerçekleşmesine bağımlı olarak, amacı gerçekleştirmenin tatminkâr düzeye ulaşması ve çevreden alınan kaynakların bir sistemin karakteristiğine uyarlanması sürecidir» (16).

C. PLANLAMA BİLİNÇLİ BİR ÇABADIR

Önceki paragraflarda da açıklandığı üzere, planlama sisteminin kendi sistem faktörleri içindeki uyarlanması, çevresine ve görev çevresine olan uyarlanması oldukça önemlilik göstermektedir. İşte planlıların yaptığı iş de genelde budur. Kuşkusuz, bu uyarlamayı sağlamak bilinçli bir çabayı gerektirir. Bu noktada akla şöyle bir soru gelebilir; bu bilince nasıl ulaşılmaktadır?

Şekil 1'in incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, bir planlama etkinliğini, herhangi bir etkinlikten ayırdeden özellikler vardır. Örneğin, yolda giderken, size aniden tokat indiren adama gösterdiğiniz tepki, anidir ve hiç düşünmeden yapılmış bir davranış olarak değerlendirilebilir. Oysa, bir planlama etkinliğinde durum farklıdır. Bu farklılık, planlama sürecinin sistem amaçlarına ulaşmak için ya da geleceğe uyum için bilgiye başvurmasını ve rasyonel dü-

(14) S.C. Dube, «Dilemmas Of The Third World», *Education For Development Challenges: Dilemmas*, Unesco yayınları, APED, 1985, s. 63-73.

Şekil 1. Bir Planlama Ağı

şüncenin kullanılmasını içermesinden kaynaklanmaktadır (15). İşte bu, insanın başka etkinliklerinden planlamayı ayırdeden özelliktir.

Şekil 1'de insanın gelişigüzel tepkilerinden planlama etkinliğini ayırdeden, rasyonel düşünceyi oluşturan faktörler, beş ana başlık altında toplanmaktadır. Middleton'un da rasyonelliği açıklarken üzerinde durduğu faktörler şunlardır: Analiz (Analysis), Strateji (Strategy), Karar (Decision), Uygulama (Action), Sonucu öğrenme (Learning) (16).

Bir planlama sistemini geliştirirken sözü edilen etkinlikler, sürekli olarak gerçekleştirilir. Ne var ki, bir planlama sisteminde anılan çalışmalarını yaparken, belli bir sıra izlenmez. Her biri tekrar tekrar yapılabileceği gibi, atlamalar da olabilir. Aslında bu faktörlerden her biri, rasyonel düşünce sürecinde, bir sahneyi temsil etmektedir. Ayrıca her türlü planlama yaklaşımında, bir biçimde ya da başka bir biçimde bu faktörler görülebilir. Bir planlama etkinliğinde bu faktörler nasıl işlemektedir? İzleyen paragraflarda anılan faktörler ayrı ayrı ele alınarak tartışılmaktadır.

1. Analiz (Analysis)

Analiz; planlama sisteminin, sistem amaçlarını, çevresini, görev çevresinin durumunu ve özelliklerini ayrıntılı olarak öğrenme ile ilgili bir planlama sahnesidir. Plancıların planlarını, sistem çevresine ve görev çevresine uyarlamak için uğraştıkları ve üzerinde çalıştıkları sahne bu sahnedir. Sebep-sonuç ilişkileri, bir problem durumu söz konusu ise problem ve nedenleri, planlamanın bu boyutu ile ortaya konur ve açıklanır.

2. Strateji (Strategy)

Plancılar belirlenen amaçlara ulaşmak için sebep-sonuç bağı kurarak, strateji olarak adlandırılan birtakım seçenekli yollar ortaya koyarlar. Bu yolları ortaya koyarken, bir yol gösterici olarak iletişim kuramlarından, planlama kuramlarından, sebep-sonuç modellerinden yararlanmaktadırlar. Bu kuramlar planlama sürecinde çok açık olarak kullanılmalarına karşın, bazen görünmezler. Bu durumlarda; kuram bir varsayım olarak, plancıların planladığı etkinliğin altında saklanmaktadır.

(15) Middleton, 1985, a.g.m., s. 48.

(16) a.k., s. 48.

Basit sistemler bir yana, daha karmaşık planlama sistemlerinde, strateji seçenekleri geliştirme oldukça önemlilik gösterir. Örnek vermek gerekirse, geniş kitleye ulaştırmak istediğimiz aile planlaması konusundaki mesajı düzenler ve geniş kitleye uygulamaya kalkarsak, alacağımız sonuç ile maliyet arasındaki dengenin maliyet yönünde bozulma olasılığı yüksek olabilir. Oysa mesajı düzenleyip, küçük bir gruba uygulayıp, olumlu sonuç aldıktan sonra geniş kitleye uygulandığında fayda-maliyet arasındaki denge mekanizmasının fayda yönünde bozulma olasılığı artar. İşte buna, görece olarak strateji denilmektedir.

Strateji geliştirmenin bir başka boyutu, plancının yine bir klavuz olarak, kuramlardan, sebep-sonuç modellerinden yararlanıp, etkinlikleri örgütlemesidir. Bunlara dayalı olarak plancılar, insan, zaman, madde kaynaklarını düzenlerler. İşte bu mekanizmanın işletilmesi de çoğu kez uygulama planı olarak adlandırılmaktadır. Aslında bu da bir stratejidir.

3. Karar (Decision)

İster basit bir amaç, isterse daha karmaşık bir sistem olsun, geliştirilen stratejilerden birini uygulamak, kabul ya da reddetmek için karar gerekmektedir. Kuşkusuz, basit bir amaç için geliştirilen strateji ya kabul edilir uygulanır ya da reddedilir. Ama daha çok amaçlara sahip olan daha karmaşık sistemlerde, seçim yapmayı gerektiren strateji seçenekleri vardır. Açık ya da kapalı olarak, seçeneklerden birisine karar vermek için hangisinin en iyi olduğunu araştırmak ve sonra onun uygulanmasına karar vermek gerekecektir. Genelde bunun için yapılan analiz, fayda-maliyet analizleridir.

Bunun yanısıra kararların verilmesinde değerler de önemli rol oynamaktadır. Geliştirilen strateji, birçok yönden en iyi görünmesine karşın, uygulanması halinde değer çatışmaları ortaya çıkacaksa, bu seçenekten vazgeçilip, bir başka seçeneğe karar verilebilir. Özetle, planlamanın önemli bir ögesi olan karar verme, planlama sahnesinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü kararsız eylem olmaz.

4. Uygulama (Action)

Planın görev çevresine tümüyle uygulanması halinde, doğabilecek sakıncalardan, kaynak, zaman ve insan gücü kaybından ka-

çınmak için bir pilot proje geliştirmek uygulamanın önemli ve zorunlu bir aşamasıdır. Bu; yalnızca bir stratejiye karar vermek için değil, yeni stratejiler geliştirmek için de gereklidir.

5. Öğrenme (Learning)

Planlamacı, planladığı sürecin, amaçlarına ulaşmadaki etkisini öğrenmek gereksinmesi duyar. Planlama sisteminin dönüt mekanizmasının ya da değerlendirme mekanizmasının işleyişı sonucunda elde edilen bilgilerle giderilen sözü edilen gereksinme, yalnızca seçilen stratejinin uygulanmasına karar vermek için değil, aynı zamanda planın gerçek uygulama alanında etkili olup olmadığını, olamıyorsa, niçin olamadığının nedenlerini öğrenmek için de gereklidir.

Özetle, planlama etkinliğini bilinçli bir çaba haline getiren ve ingilizce Analysis (analiz), Strategy (Strateji), Decision (karar), Action (eylem) ve Learning (öğrenme) sözcüklerinin baş harflerinin bir araya gelmesiyle oluşan ASDAL öğeleri, bir planlama sürecinin farklı düzeylerinde nasıl bir işlev yüklenmektedir? İzleyen kısımda bu soru cevaplanmaya çalışılmaktadır.

D. PLANLAMA DÜZEYLERİ

Buraya değin yapılan açıklamalarla yalnızca tek bir süreç gibi algılanan planlama etkinliğinin, Şekil 1'e dönüp tekrar baktığımızda, tek bir süreç olmadığını, etkinliğin üç düzeyde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu düzeyler; sıra ile plan için planlama, uygulama için planlama, değerlendirme için planlamadır.

1. Plan İçin Planlama

Bir işe başlamak, o işin büyük bir bölümünü yapmak demektir, varsayımından yola çıkarsak, planlama düzeyinin en önemli kısmının, bu düzey planlama etkinliği olduğunu söylemek daha kolay olmaktadır. Daha önce de söylendiği gibi, planlamacıların işi, hazırladıkları planı, sistem ve görev çevresine uyarlamaktır. Kuşkusuz, bu uyarlama, planlamanın kendi alt sistemi içinden başlamaktadır. Kendine göre daha büyük bir sistemin içinde yer alan ve onun bir parçası olan planlama alt sistemi, kendi çevresinden girdiler almaktadır. Bu girdiler planlama alt sisteminin kaynakla-

rını oluşturan faktörlerdir. Bunların içinde para, insan, bilgi ve bilim gibi kaynaklar vardır. Kendi içinde bir sistem olan, planlama alt sisteminin, yöneldiği çevre ve görev çevresi kendi üst sistemidir. İşte bu çevreye çıktılar verir; bu çıktılar plandır.

Büyük sistem, çevresinden bilgi ve fiziksel kaynaklar alır ve kendisine kaynak sağlamak için çevreye çıktılar verir. Bu çıktılar planlama alt sisteminin çevresinden ve görev çevresinden aldığı girdilerdir. Bu girdi-çıkıtı ilişkisi, sistemin uyarlanma stratejisidir. Planlama üst sisteminin, alt sistemine verdiği bilgi ve fiziksel kaynaklar, planlama alt sistemini her düzeyde başarılı yapar. Çünkü planlama alt sistemi, büyük sistem için çıktılar üretmektedir. Bu çıktılar büyük sistemin uyarlanmasında yararlı bilgi biçimlerini içerdiği sürece, plan olarak kalır.

Böylece, plan için planlamayı, planlama alt sisteminin kendi üst sistemine ve görev çevresine uyarlamak için bilinçli bir çaba olarak tanımlayabiliriz (17). Kuşkusuz, sistemi sistem ve görev çevresine uyarlamanın tek yolu yoktur. Plancılar sahip olduğu bilgi ve yararlandığı kuramlara göre, farklı yaklaşımlarla, kendi planlarını sistem ve görev çevresine uyarlamanın yollarını araştırmaktadırlar. Plancılar, sağlıklı bir uyarlama yapmak için de önceki paragraflarda tartışılan ASDAL süreçlerini kullanacaklardır. Bu süreçlerin bir plan gerçeğinde nasıl işlediği izleyen paragraflarda incelenmektedir.

a. **Analiz: Sistem ve Çevresini Tanıma.** Başarılı bir planlama için sistem ve görev çevresinin çok iyi tanınması gerekmektedir. Bu işlem, bizi sistemi farklı boyutlarda analiz etmeye götürür.

a.1. **Toplumsal İmge.** Bir toplumun değerlerini, kültürünü, eğitim düzeyini, ekonomisini, sağlık durumunu, dilini, nüfusunu, dini inançlarını, siyasal yapısını içeren faktöre toplumsal imge denir. Planlama sisteminin yapısını belirlemede, başat karakter özelliği gösteren bu faktörün, ayrıntılı olarak analiz edilmesinin, sistem ve çevresini tanımadaki önemi tartışılmayacak kadar açıktır. Ayrıca, sistemi çevresine ve görev çevresine uyarlamanın yolu, toplumsal imgelerin çok iyi bilinmesinden geçer.

Bir toplumda yaşayan insanların; aynı toplumsal, siyasal ve ekonomik ortamı paylaşmalarına karşın, bir çok konuda, aynı dü-

(17) a.k., s. 52.

şünceyi paylaştıklarını söylemek güçtür; hatta olanaklı değildir, demek belki daha doğru olabilir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, bir toplumdaki toplumsal imgeleri birbirine zıt, üç kamuoyu odağında toplamak olanaklıdır. Bunlardan birincisi, toplumun, sabit sistemler olan kurumlar gibi, bütünleşmiş bir imgeye sahip olmasıdır. Böyle bir toplumsal imgeden hareket ederek, planlama sistemlerini kuran ülkeler, denetim yoluyla, düzenli bir toplumsal değişmeyi sağlamaya çalışan, çoğunlukla Üçüncü Dünya Ülkeleridir. Sonuç olarak bu toplumlar planlama sistemini kontrol mekanizması olarak işletirler. Böyle bir toplumsal imgenin altında ise merkezileşmiş bir planlama yatar; bu planlamaya politikacılar, grup liderleri ve köy liderleri katılır.

İkincisi, toplumda çelişik görüşleri paylaşan düşünce grupları vardır. Bu grupların sahip olduğu toplumsal imgeler birbirinden farklıdır. Böyle bir kamuoyunu esas alan planlama sistemi, sistemini kurarken, düşünce gruplarının ortak noktalarını tanıyıp, bu ortak noktadan hareketle, grupların sisteme katılımını sağlar ve katılım ilkesi doğrultusunda kendi sistemini biçimlendirir. Kuşkusuz, böyle bir planlama sistemine yön veren toplum, sınıfsal farklılıklara dayanan, sınıf çatışmalarının, gruplar arasında yarışmaların yer aldığı bir yapıyı içerir. Planlama sistemine düşünce gruplarının katılım derecesi, sistemin çevresine uyarlanmasını sağlamanın temel belirleyicisidir. Sonuç olarak planlama sistemi bir denge mekanizması üzerinde biçimlenir.

Üçüncüsü, toplum, çelişik görüşlere sahip insan gruplarından oluşmaktadır. Böyle bir toplumsal imgeye sahip olan toplumda, radikal bir planlama yaklaşımı, toplumun gelişmesi ve yaşamının sürmesi açısından, gerekli görülebilir. Böyle bir toplumsal imgenin biçimlendirdiği planlama sistemi, toplumda yeniden yapılanmayı amaçlamaktadır. Bu sistem toplumsal yapıyı yeni bir denge mekanizmasına oturtmaya çalışan bir planlama sistemidir.

Özetle, bir toplum içinde görülen ve planlama sistemine bağlı olarak açıklanmaya çalışılan, birbirinden farklı üç toplumsal imge odağını, her toplumda görmek olasıdır. Ancak, bir toplumda, hangi toplumsal imgeye sahip kamuoyu, baskın karakter özelliği gösteriyorsa, planlama sistemi daha çok o kamuoyu özelliklerine göre biçimlenmektedir. Bu nedenle değişik planlama yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

a. 2. **Sistemin Karmaşıklığı.** Karmaşık bir sistemde, sistem ve çevresini tanıma, birçok faktör tarafından olumsuz yönde etkilenmektedir. Bunların başında dönüt mekanizmasından uzun zamanda bilgi sağlanması gelmektedir. Dönüt mekanizmasından bilginin uzun zamanda alınması, gelen bilginin ne derece sağlıklı olduğu konusundaki kaygıları arttırır. Kuşkusuz, kaygının artmasındaki bir başka faktör de araya giren zaman diliminin fazla olmasıdır. Özetle, sistem karmaşıklaştıkça, sistem ve çevresinin tanınması, anlaşılması güçleşmekte; basitleştikçe anlaşılabilirliği ve tanınması kolaylaşmakta ve sistem netleşmektedir.

a. 3. **Kaynaklar.** Aslında plancıların ne yapabileceğini belirleyen kaynaklardır. Bunlar iki şekilde görülürler. Birincisi, fiziksel kaynaklardır. Bunların içine para, teknoloji ve insan girmektedir. İkincisi, bilgi kaynağıdır. Bunlar yalnızca sistem ve sistem çevresi hakkında bilgileri değil, aynı zamanda kuramları ve neden-sonuç modellerini de içerirler. Kuşkusuz kaynakların tanınması, plan için strateji geliştirmede önemli rol oynamaktadır.

b. **Strateji: Planlama için Yol Seçenekleri.** Daha önce tanımladığımız gibi, strateji amaçlara ulaşmak için bir yoldur. Özellikle karmaşık planlama sistemlerinde, seçenekli strateji geliştirme, karar verene, her bir seçeneğin zayıf ve güçlü yanları ile maliyeti hakkında bir seçenek listesi sunmak demektir. Temel olarak plan için planlamada, plancıların uygulamasına klavuzluk eden mevcut birkaç strateji vardır. Bunlar, planlama prosüdürü ya da planlama kuramları olarak bilinmektedir. Sözü edilen planlar, sanayileşmiş Batı Toplumlarında, şehir ve gelişme planlaması olarak geliştirilmiştir. Ne var ki, plan için planlamada amaca ulaşmak için yalnızca tek yol yoktur; yollar vardır. Bu yolların planlanmasında da farklı planlama yaklaşımları görülmektedir. İzleyen paragraflarda bu yaklaşımlardan bazıları açıklanmaya çalışılmaktadır.

b. 1. **Rasyonel/Ayrıntılı Planlama.** Bu planlama yaklaşımında planlama sistemi analiz temeli üzerine kurulmaktadır (18). Bütün seçenekler kapsamlı olarak planlanmakta ve bu seçeneklerin her birinin fayda-maliyet analizleri yapılmakta, bütün seçenekler ayrı ayrı değerlendirildikten sonra en iyisine karar verilip, uygulamaya

(18) John Middleton, «Images and Action: Theories in and of Communication Planning», *Approaches to Communication Planning*, Unesco yayını, France, 1990, s. 46-48.

konulmaktadır. Bilgi olarak kuramları ve sebep-sonuç analizlerini kullanan, planlama sistemi, bu planlama yaklaşımıyla bütünleşmiş toplumsal imgeyi denetleyen, toplumsal bir yapı üzerinde biçimlendirilmektedir. Uygulamada bu planlama yaklaşımıyla bazı strateji geliştirme yolları izlenmektedir. Bunlardan birincisi, rutin olarak yapılan planlardır. Bütçe planları buna örnek olarak gösterilebilir. İkinci bir yol, ardışık karar verme şeklinde olanıdır. Bu tür bir rasyonel planlama yaklaşımında, problemler parçalara ayrılarak, her parça ayrı planlanır; böylece her problem kendi içinde çözümlenir. Üçüncüsü tüm durum gözden geçirilir; temel karar mevcut bilgi üzerinde biçimlendirilir. Bu yazının başında verilen tatil planlaması örneğinde bu tür bir planlama yaklaşımı izlenmektedir.

b. 2. Yenilikçi (Innovative) Planlama. Bu planlama yaklaşımında planlılar, problemlere tepki için yeni planlama sistemleri düzenlemektedirler (19). Yaratılan yeni sistem, sistemin çevreye uyarlanmasının kaybolmasını sağlar. Belli bir nokta için düzenlenen planlama sistemi, başka noktalar için düzenlenen planlama sistemleriyle problemlere tepki göstermede, birleşmeye ve bütünleşmeye yönelir. Bu durum yeni sistemin yaratılması yoluyla kaynakları harekete geçirir. Sonuçta, yeni sistem giderek büyür ve gelişir. Kurulan yeni sistem, kısmen uyumlaştırılmamış bir çevreye götürülebilir; fakat aynı fikri paylaşan bir kamuoyu biçimiyle karşılaşılabilir. Böylece yenilikçi planlama, uyumlaşmış toplumsal bir imgeye sahip, bir strateji olarak görülebilir. Bu yeni sistem zaman geçtikçe giderek sabitleşir ve kısmen uyumlaşmamış kurumlar ağının bir parçası haline gelir. Planlama o zaman, hemen hemen bir başka yaklaşım olan belirleyici planlamaya dönüşebilir.

b. 3. Belirleyici (Allocative) Planlama. Bu planlama yaklaşımı, temel olarak sınırlandırılmış kaynakların rakip kullanıcılar arasında dağıtılmasını dikkate almaktadır (20). Bu tür planlama çoğu kez yarışmacı toplumlarda bütçenin devamı için yapılmaktadır. O da toplumsal imgenin, hem aynı fikri paylaşan bir kamuoyu olduğunu, hem de kamuoyunun kontrol altına alındığını gösterir. Güç ve planlama kısmen yerleştirilmiş olabilir; ama planlama ve karar verme için biçimsel prosedürü kurmuş olan yönetmelikler vardır.

(19) J. Friedmann, *Retracking America: A Theory of Transactive Planning*, Garden City, New York, 1973, s. 59.

(20) Friedmann, 1973, a.g.k.

b. 4. **Radikal (Radical) Planlama.** Bu planlama iki biçimde görülür (21). Birinci, problemlerin çözümü için halk tabanına dayanan, kolektif bir etkinlik şeklinde ortaya çıkar. Büyük sistemin, özellikle hükümet sisteminin rolü minumum düzeydedir.

Bu yaklaşımın ikinci şeklinde, radikal değişme gerektiren durumların birbirine yakın olanları sıraya dizilmektedir. Çünkü toplum, yapı olarak hatalı ve zulmedici görülmektedir; geniş ölçekte yeniden yapılanmayı gerektirmektedir. Karşıtlıklar; toplumsal ya da ekonomik sınıflar arasında olabileceği gibi, ideolojik rekabet grupları arasında da olabilir. Ne var ki, planlama bildiğimiz gibi alışılmış şekilde yapılmamaktadır. Çoğu kez şiddet yöntemleri kullanılarak, kökten, yeniden yapılanmaya gidilmektedir. Radikal eyleme rehberlik eden kuramlar siyasal ve ideolojiktir. (Aile planlamasında genç üyelerin bir ayaklanmasıyla, yeni amaçlara yapılan yeni topluma götürme durumu, bu planlama için örnek gösterilebilir.)

b. 5. **Katılnalı Planlama.** Bilindiği gibi dominant toplumsal imgeye bağlı olarak geliştirilen planlama sisteminde, katılmanın amaçları farklıdır (22). Bu farklı amaçlar, toplumdaki farklı insan grupları tarafından farklı katılma biçimlerine götürür. Kuşkusuz, bazı katılma biçimleri, kısmen mevcut kaynaklara bağlı olarak, her planlama yaklaşımı içinde oluşturulabilir.

c. **Karar Verme: Bir Planlama Yaklaşımını Seçme.** Mevcut durumdan hareket edilerek geleceğe yönelik olarak yapılan, plan için planlama çalışmasına esas olan, seçenek üretme sürecini, planın uygulanmaya konulmasına izin verilmesi anlamına gelen, bir karar verme süreci izlemektedir. Kuşkusuz, bu karar, öylesine şu ya da bu seçenek olsun denebilecek denli, basit bir iş olarak görülmemelidir; çünkü işin her aşamasının önemi bir yana, bu aşama, stratejik bir noktayı oluşturmaktadır.

Bu noktada, mevcut seçeneklerden birine karar vermeden önce, bazı soruların cevaplandırılması gerekmektedir. Birincisi, hangi plan seçeneği, sistem ve görev çevresine en iyi uyumlaşmayı sağlayacak bir seçenektir? Bir başka söyleyiş ile hangi plan, üst sis-

(21) B. Hudson, «Comparison of Current Planning Theories: Counterparts and Contradictions», *Journal of the American Planning Association*, Vol. 45, No. 4, Los Angeles, 1979, s. 8.

(22) Middleton, 1980, a.g.m., s. 50.

temine uyarlanma, başka sistemlerle uyumlaşma niteliklerine sahiptir? Bu soruların cevaplarının arkasında yatan özellikler, daha önceki planlama yaklaşımları ile ilgili açıklamalar sırasında da söylendiği gibi, bir toplumun sahip olduğu toplumsal imgenin durumudur. Baskın karakter özelliği gösteren toplumsal imge, o toplumun planlama sisteminin temel belirleyicisidir. Örnek vermek gerekirse, çelişik düşünce gruplarının baskın karakter özelliği gösterdiği bir toplumda, kontrol mekanizmasına dayalı, bir planlama sisteminin uygulama gerçeğine ulaşması halinde, başarılı sonuç verme olasılığı, oldukça azdır. Böyle bir toplumda, başarılı sonuç verme olasılığı yüksek olan planlama sistemi, olsa olsa farklı görüş gruplarının uzlaşma noktası üzerinde biçimlenen, kamuoyunda düşünce birliğine götüren bir planlama sisteminin biçimlenmesi şeklinde olmalıdır. Kuşkusuz, böyle bir planlamada, karardan etkilenenlerin şöyle ya da böyle karara katılması söz konusudur.

Verilen örnekten de çıkarsanacağı gibi, aslında amacı biçimlendiren toplumsal imgelerle planlama sistemi arasındaki uygunluk, planın kendi sistemine, sistem ve görev çevresine uyarlanmasının temel ilkesi olduğu görülmektedir. Bu nedenle, hangi plan seçeneğinin en iyi olduğuna karar vermenin kilit noktası, burası olduğu gibi, bir karar niteliği taşıyan, hangi plan sorusunun cevabı da buradadır.

Bunun yanısıra, bir başka soru, hangi plan seçeneği en az maliyetle maksimum yarar sağlamaktadır? Kuşkusuz, böyle bir sorunun cevabı, belli bazı analiz yöntem ve tekniklerinin uygulanmasını gerektirmektedir. Elde edilen sonuç çerçevesinde, birinci sorunun cevabı ile birleşen seçenek, büyük olasılıkla en iyi karar olacaktır. Aksine bu noktaları dikkate almadan verilecek karar ise, geleceğe yönelik bir oyundan başka birşey olmayacaktır. En önemlisi de oynanan oyunun, topluma ödediği bedeldir.

d. Uygulama: Bir Planlama Yaklaşımının Kullanılması. Değişik boyutlarda analiz yapıldıktan sonra, belirlenen amaç ya da amaçlar doğrultusunda, mevcut kaynakları örgütlendiren, plan için planlamaya esas teşkil eden, seçenek üretme aşamasını, bir başka aşama olan, uygulama izler. İşte bu aşama, bir planın gerçek ortamda denenmesidir. Çoğu kez pilot çalışma olarak nitelendirdiğimiz bu aşama, planın nasıl işlediğini ortaya koymak açısından oldukça önemlidir. Çünkü bu aşama, önceden kestirilemeyen, gözden

kaçan, fakat planın başarısını etkileyen faktörleri görmek ve düzeltmek olanağı vermektedir. Özellikle geniş kapsamlı karmaşık planlama sistemlerinde, böyle bir çalışmanın yapılması, planın sağlıklı işlemesi açısından oldukça önemlidir.

e. Öğrenme: Bir Planlama Yaklaşımı Geliştirme. Belirlenen planlama yaklaşımlarından birinin uygulanmasından elde edilen sonuçlar, o planın bir bakıma başarı durumunu ortaya koymaktadır. Planın aksayan yanlarının düzeltilme olanağını veren, pilot çalışma sonuçları çerçevesinde, sistem yeniden gözden geçirilir ve bir plan olarak ortaya çıkan, plan için planlamaya esas olan, planlama alt sistemi geliştirilir.

2. Uygulama İçin Planlama

Plan için planlama düzeyinde, planlamanın sistem ve çevresi, temel faktörler açısından analiz edildikten sonra, bir planlama yaklaşımı geliştirilmektedir. Geliştirilen bu yaklaşım, pilot bölgede uygulamaya konulduktan sonra, yeniden geliştirmekle ve uygulama için plan ortaya çıkarılmaktadır. Bundan sonraki aşamayı planlama sisteminin, belirlenen amaç ya da amaçlara ulaşması için, sistem ve çevresine uyarlanması izler. Bu aşamaya planın uygulama aşaması diyoruz. Planın uygulanma aşamasında, planlanan sistem ile sistemin kendi üst sistemine, sistem çevresine ve görev çevresine olan uyarlanmasının çok iyi olması demek, sistemin başarısının maksimum düzeyde olması demektir. Ne var ki, çoğu kez böyle olmayabilir. Bir başka söyleyiş ile, plan için planlama sisteminin geliştirilmesi düzeyinde, plan çok başarılı sonuç vermesine karşın, ikinci bir düzey olan, planlamanın sistem çevresine ve görev çevresine olan uyarlanması aşamasında, farklı nedenlerle aynı ya da benzer sonuç vermeyebilir. Bunun nedeni, sistemin ve çevresinin değişken yapısıdır. İşte bu aşamada, planın daha iyi işlemesi için, aksayan yanların, planlama sisteminin temel öğeleri açısından, gözden geçirilmesi, yeniden gündeme gelmektedir. Kuşkusuz, plan çok iyi işliyorsa, nedeninin ortaya koyulması, yeni planlar yapılırken gözönünde bulundurulması açısından, gözden geçirme konusu, yine gündeme gelmektedir. Bu noktada ASDAL formülü tekrar işletilir ve planlama sistemine yeni bir biçim verilir. Belki bu biçim, yararlanılan kaynaklar ve amaçlar aynı olmasına karşın, önceki biçimden çok farklı bir biçim de olabilir. Aslında, plan için planlama düzeyini uygulama için planlama düzeyinden ayıran fark-

lık da burada yatmaktadır. Planlama sisteminin tanımı hatırlanacak olursa, «planlama, sistemin amaç ya da amaçlarına ulaşması için sistem ve görev çevresine uyarlamada bilinçli bir çaba» olduğu ifade edilmişti. İşte plan için planlama aşamasında, çabanın bilinçli olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak bu, planın sistem ve çevresine uyarlanması sırasında görülmektedir.

3. Değerlendirme İçin Planlama

Şekil 1'deki matrice dönüp tekrar bakıldığında, planlamanın bir öteki düzeyinin değerlendirme olduğu görülmektedir. «Değerlendirme, bir sistemin, hem kendi sistem ve görev çevresine uyarlanması, hem de sistemin geliştirilmesi açısından, bu sistemin etkinliği hakkında bilgiye sahip olmak ve kullanmak için yapılan bilinçli bir çabadır» (24). Plancılar iyi bir uyarlama yapabilmek için planlama sisteminin her düzeyinde olduğu gibi bu düzeyinde de ASDAL formülünü uygulamaları gerekmektedir. Kuşkusuz, çabayı bilinçli hale getiren bu öğelerin uygulanması sonucunda, elde edilen bilgiyle planlama sistemi yönlendirilmektedir.

Genel olarak, planın uygulanması sonucunda, sistemin amaçna ne derece ulaştığını somutlaştıran değerlendirme, iki boyutta gerçekleştirilmektedir. Birisi değer, öteki de teknik boyuttur. Değer boyutu; planlanan sistem ile gereksinimler arasındaki ilişkinin derecesi, bir başka söyleyiş ile, planlanan sistemin, gereksinimlere cevap verme oranıdır. Bu oran ne denli yüksek olursa, planlama sisteminin o denli başarılı olduğu anlamını taşır. Kuşkusuz, bunu öğrenmeye yardım eden sistem, değerlendirme etkinliğidir (24).

Değerlendirmenin ikinci bir boyutu olan, teknik boyutta ise, plancılar iki nokta üzerinde durmaktadırlar. Birisi geliştirdikleri planlama sisteminin yapısının durumu, öteki ise değerlendirme yöntemleridir. Plancılar, yapıyı geliştirmek için, planlanmış etkinliğin uygulama başarısı ile planlama etkinliğine esas olan, stratejinin başarısını sürekli değerlendirmektedirler. Bu değerlendirme sonucunda yeni stratejiler geliştirilir.

Plancıların planlama sistemini geliştirmek için farklı düzeylerde ve farklı açılardan yaptığı değerlendirme etkinliğinin bir baş-

(23) Middleton, 1985, a.g.m., s. 67.

(24) John Mayo, «Evaluation Strategies for Communication Planning», *Approaches to Communication Planning*, Unesco yayınları, France, 1980.

ka yönü de plan ile çıktı arasındaki karşılaştırmadır. Bir işletmede bunu fayda-maliyet analizi ile ortaya koymak oldukça kolaydır. Bir iletişim planlamasında ise bunu ortaya koymak, farklı çaba gerektirmektedir; çünkü bir iletişim planında çıktı: Birçok sayıda radyo ve televizyon programı olabilir. Bunların plan ile karşılaştırılması, bir radyo programının hedef kitle üzerindeki etki derecesidir. Bunlarda girdi-çıkıtı ilişkisi ancak böyle kurulabilmektedir.

SONUÇ

Basit bir uyarıcı mesajın gönderilmesi esasına dayanan iletişim planlaması; kullandığı, yararlandığı ve yarattığı kaynakların iletişim kaynakları, amacı da iletişim olması nedeniyle, başka planlama sistemlerinden farklılık göstermektedir. Her tür planlama sisteminde olduğu gibi, iletişim planlamasının; kaynak, toplumsal imgeler, plancıların sisteme bakış açıları ile planlama sisteminin amacı gibi öğelerin bileşkesinde somutlaştığı görülmektedir. Bu öğelerin değişken yapıları, değişik türde iletişim planları ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuç, belli bir iletişim planlamasının kavramsal çerçevesini çizmeyi güçleştirmektedir. Daha da öteye, konunun başından bu yana yapılan tartışmalar ışığında, kavramsal bir çerçeveye ulaşmak olanaksız görünmektedir.

Kavramsal düzeyde bir iletişim planlaması çerçevesine ulaşılmadığına göre, böyle bir çerçeveye ulaşmanın yöntemi verilebilir mi? Planlama sistemi ağındaki matrixden de anlaşılacağı üzere, bir planı oluşturmak için belli bir sıra izlenmediği görülmektedir. Planlama sistemi ağı kurulurken, bazı noktaların atlandığını, bazı noktaların tekrarlandığını, bir çok yönetime başvurulduğunu, bir çok tekniğin kullanıldığını görmekteyiz. Bu nedenle, kavramsal bir çerçeveye ulaşamadığı gibi, bir yöntem vermek de olanaklı değildir.

KAYNAKLAR

- Berrigan, Frances J. **A Manual on Mass Media in Population and Development.** Unesco, France, 1977.
- Dube, S. C. «Dilemmas of the Third World,» **Education for Development Challenges: Dilemmas.** Unesco, APED, 1985.

- Friedman, J. **Retracking America: a Theory of Transactive Planning.** Garden City, New York, 1973.
- Hancock, Alan. **Communication Planning for Development: an Operational Framework.** Unesco, France, 1980.
- Hudson, B. «Comparison of Current Planning Theories: Counterparts and Contradictions,» **Journal of the American Planning Association.** Vol. 45, No. 4, Los Angeles, 1979
- Mayo, John. «Evaluation Strategies for Communication Planning,» **Approaches to Communication Planning.** Unesco, France, 1980.
- Middleton, J. «A Conceptual Framework for Communication Planning,» **Methods of Communication Planning.** Unesco, France, 1985.
- . «Communication Planning Defined,» **Methods of Communication Planning.** Unesco, France, 1985.
- . «Images and Action in and of Communication Planning,» **Approaches to Communication Planning.** Unesco, France, 1980.